

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ „СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ“

КАТЕДРА „БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА“

Кристина Колева Колева

**Болестта в кратките белетристични форми на българската литература от
първата третина на XX век**

(Места, роли и употреби)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по научната специалност Българска литература

научен ръководител: проф. дфн Николай Христов Чернокожев

София, 2021

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по българска литература към Факултета по славянски филологии на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ от 30.03.2021 г.

Дисертационният труд се състои от встъпление, шест глави, заключение, библиография и две приложения, които не са включени в дисертацията, но са налични в отделни файлове. Общият му обем възлиза на 381 страници, от които 29 библиография (357 заглавия). Приложенията са с обем от 361 страници.

Научно жури:

проф. дфн Милена Георгиева Кирова, СУ

проф. дфн Николай Христов Чернокожев, СУ

проф. дфн Сава Йорданов Василев, ВТУ

доц. дфн Татяна Иванова Ичевска, ПУ

доц. д-р Елка Савова Трайкова, ИЛ, БАН

Защитата надисертационния труд ще се проведе на..... от часа
в.....

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в
.....

Съдържание

Встъпление

Първа глава

БОЛЕСТИ И МОДЕРНИ ВРЕМЕНА. Понятия и литературноисторически контексти

- Какво е здраве?
- Какво е болест?
- Болест и здраве на човека
- „Изговарянето“ на болестта в литературата на модернизма
- Аспекти на болестта в българската литература
- Болното общество и болните индивиди в българската литература
- Селото, градът и светът

Втора глава

БОЛЕДУВАЩАТА ДУША. Психологически силуети в разказите и повестите на Георги Райчев

- Войната и безумието – „Безумие“
- Самотата, тайнственото и нервният срив – „Незнайният“
- Патологичната сексуалност – „Страх“ и „Съновидения“
- Освободената женска плът – „Карнавал“
- Любов и убийство – „Грях“ и „Лина“
- Професия и деградация: животинското у човека – „Lustig“
- Подменената майка и депресията – „Сестрата“
- Отказът от живота – „Смърт“, „Бежанка“, „Накрай града“

Трета глава

РАЗДВОЕНАТА ДУША. Болестта – „диагностициране“ в разказите на Владимир Полянов

- Раздвоението на личността – „Ерих Райтерер“, „Черният дом“ и „Мрежата на дъжда“

- Бълнуването в треска – „Смърт“
- Изневяра, лудост, убийство – „Един гост“
- Кинофобията: омразата към кучета и лудостта – „Секретарят на луната“
- Необузданата сексуалност на двойника – „Пътеки през неуловимото“
- Съновидението и хипнозата: път към любовта – „Пробуждане...“
- Бълнуването: изкупване на вината – „На моста“
- Загубата на любимата и опразненият свят – „Смъртта в китайския квартал“
- Маската и бягството от реалността – „Маски“

Четвърта глава

1923 Г. И БОЛЕСТИТЕ В ХОРАТА: ПОЛ И ВЪЗРАСТ

Болезтта и полът

- Боледуващите мъже и жени в разказите на Димитър Хаджилиев
- Слепите мъже и жени в разказите на Ангел Каралийчев и Ясен Валковски
- Затвореното болно око – светът на невидимото. Слепите жени/мъже в разказите на Ангел Каралийчев в топологията на селото
- Широко отвореното око – светът на видимото. Слепите жени/мъже в разказите на Ясен Валковски в топологията на града
- Боледуващите мъже и жени в разказите на Ясен Валковски

Болезтта и възрастта

- Болните стари и млади майки в разказите на Димитър Хаджилиев, Ясен Валковски и Ангел Каралийчев
- Болните мъже в разказите на Ангел Каралийчев
- Болните стари мъже в разказите на Димитър Хаджилиев
- Боледуващите млади в разказите на Димитър Хаджилиев и Ясен Валковски

Пета глава

МЕСТА НА БОЛЕСТТА. Градът и селото

1. Болестта и селото

- Грях и спасение в творчеството на Елин Пелин
- Тайнствената болест в „Змей“ на Антон Страшимиров и „Змейно“ на Петко Ю. Тодоров
- Грях и изцеление в творчеството на Йордан Йовков
- Войната: фронтът, тилът и болестта
- Болестта и душата в „Заник“ на Константин Константинов и в „Есен“ и „При глогинените храсти“ на Дора Габе

2. Болестта и градът

- Туберкулозата в произведенията на Евгения Марс и Христо Смирненски
- Болестта и войната в разказите на Евгение Марс, Георги П. Стаматов и Константин Константинов
- Болест и безработица в града

Шеста глава

БОЛЕСТ И ВСЕКИДНЕВИЕ. „Градските“ болести в разказите от 30-те години на XX век

1. Болното тяло – събитие и градско всекидневие

- „Архитектура“ на болното тяло в разказите на Константин Константинов, Светослав Минков, Емилиян Станев, Павел Вежинов и Чудомир
- „Архитектура“ на болестта в разказите на Павел Вежинов, Димитър Аджарски и Фани Попова-Мутафова
- Болест и мода в разказите на Димитър Аджарски и Светослав Минков
- Болест и смърт в разказите на Олга Димитрова, Юлия Казаска и Антонина Кавръкова

2. Болестта и душата – топология на болестта

- Събитие и произшествие в разказите на Константин Константинов, Димитър Аджарски, Емилиян Станев, Чудомир и Антонина Кавръкова
- „Любовната“ болест в разказите на Олга Димитрова, Антонина Кавръкова, Димитър Аджарски, Димитър Шишманов и Фани Попова-Мутафова

Заклучение

Използвана литература

Приложения¹

Приложение 1. Речник на болестта в българската белетристиката от първата половина на XX век

- I. Болестта и тялото – пол, възраст и топология на боледуващото тяло
- II. Болестта и душата – пол, възраст и „топология“ на боледуващата душа

Приложение 2. Антология „Мълчание до болка...“

Петко Киров – Събрание на невидимите (1929)

Първа част. Тревожните души

- Димитър Бабев – Неврастеник (1914)
Георги Райчев – Грях (1921)
Светослав Минков – Малвина (1922)
Владимир Полянов – Един гост (1922)
Георги Райчев – Съновидения (1923)
Владимир Полянов – Смърт (1928)
Владимир Полянов – Мрежата на дъжда (1928)
Константин Константинов – Произшествие (1935)
Константин Константинов – Неврастения (1937)

Втора част. Страдащите тела

- Елин Пелин – Спасова могила (1905)
Йордан Йовков – Русалска нощ (1912)
Гео Милев – Грозни прози: Инвалиди (1924)
Йордан Йовков – През чумавото (1927)
Ясен Валковски – Жълтият вятър (1927)
Димитър Хаджилиев – Геометрия на живото тяло (1929)
Чудомир – Курорт (1933)
Димитър Аджарски – Ортопедика (1937)
Павел Вежинов – Епидемия (1938)

¹ Дисертацията има общо две приложения: *Речник на болестта* (136 стр.) и *„Антология „Мълчание до болка...“* (225 стр.). Те не са включени в дисертацията, тъй като са обемни и по този начин се увеличава много големината на дисертационния труд, но са налични в отделни файлове.

Встъпление

Болестта е тема често обговаряна в нашата действителност – ХХІ век – време на световна криза, причината, за която е възникналата в края на 2019 г. епидемия от коронавирус (COVID-19), продължаваща и до днес през 2021 г.

В един от най-значимите и основополагащи трудове по отношение на темата за болестта в българското литературознание – монографията „Медицината в българската литература“ (2019), доц. дфн Татяна Ичевска казва, че: „В основата на медицината като наука стоят същите фундаментални проблеми, които вълнуват както отделната личност, така и художествената литература – раждането, смъртта, болката, страданието, спасението... Болестта е неизменна част от нашето съществуване.“²

Болестта е състояние на лишение от здраве, което се характеризира и определя посредством множество симптоми, които показват наличието на болест в даден организъм. Здравето обратно на болестта е състояние на правилно функциониране на организма на човека, водещо до хармонично състояние както на тялото, така и на душата.

Целта на дисертационния труд е да се опита да отговори на въпросите кои са „местата“, „ролите“ и „употребите“ на болестта в кратките белетристични форми (разказа и повестта) в българската литература и по конкретно във времето от началото на ХХ век докъм 40-те години на века. Също така една от основните цели на труда е да изведе на преден план темата за болестта и нейната художествена рефлексивност в българската литература от първите няколко десетилетия на ХХ век, за да покаже някои от нейните прояви и влияния върху разбирането на човека за себе си и света, както и промените, които войните и други социални събития, налагат в нейното осмисляне. Тази тема изпъква на преден план и чрез анализа на разпространената представа за „здравата“ патриархална традиция и „болната“ модерност.

Обект на дисертационния труд е проблемът за болестта и болният субект от модерното време, който се е откъснал от идиличното колективно минало. Боледуващият телесно и душевно човек, който вече не е част от идиличното минало на патриархалната задруга, в която животът е хармоничен и „здрав“. В този свят болестта – телесна или душевна, се явява отклонение от нормалното, аномалия, която трябва да бъде отстранена, за да продължи да съществува патриархалната идиличност.

² Ичевска, Татяна. Медицината в българската литература. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2019, с. 7.

Модерният човек от друга страна често е представян в своята невъзможност да избяга от болестта, в своята невъзможност да се върне към миналото си, към хармоничността на колективното битие. В началото на XX век болното тяло и болната душа се превръщат сякаш в ежедневие и „нормално“ съществуване, те стават неизменна част от фикционалото битие на литературните герои. А едно от значимите събития, които засилват това „усещане“, е войната.

В дисертационния труд фигурата на болния субект е анализирана през триединството – *места, роли и употреби*. Като под понятието „*места на болестта*“ изследването разбира – топологичната проявеност на болестта от гледна точка на пространственото разположение на героите – селото и градът, както и „медицинските топоси“ на проявление на болестта – тялото и душата. Под „*роли на болестта*“ е разбран начинът, по който болестта функционира в даден разказ или повест: при външното описание на героя или при извеждането на неговата характерология; болестта като персонифициран герой, като поставяща край на живота на човека; болестта, която води до смърт; болестта, която води до преосмисляне на битието, но и болестта, която ни „събужда“/„оздравява“ от делника. А под „*употреби на болестта*“ са разбрани сюжетните и тематични рамкирания на болестта през опозициите тяло-душа, пол-възраст, град-село в художествените текстове. По отношение на „ролите“ и „употребите“ на болестта е необходимо да се отбележи, че нерядко по време на изследователския процес се наблюдаваше доближаване и дори припокриване на тези две отправни точки, важни за дисертационния труд. Поради тази причина също така е наложително да направим уговорка за това, че често тези значещи за интерпретацията на темата за болестта посоки, се припокриват и/или се сливат и границата между тях се оказва трудно уловима.

Методологията, която изследването използва е похватът на т. нар. „близък прочит“ с цел по-задълбочено и детайлно интерпретиране на болестта и нейните проявления в художествените текстове на българската литература. Целта на тази методологическа рамка е да се осъществи сравнително детайлен анализ на конкретни повествователни ходове на включените в дисертационния труд разкази и повести както на познати канонични автори като Елин Пелин, Йордан Йовков, Георги Райчев, Владимир Полянов, Светослав Минков и Константин Константинов, така и на недотам познати автори като Димитър Хаджилиев и Ясен Валковски, или забравени писатели като Димитър Бабев и Димитър Аджарски. В изследването са интерпретирани и

текстове на много маргинализирани жени писателки от 30-те години на XX век като – Юлия Казаска, Антонина Кавръкова и Олга Димитрова, с цел по-обстойното обговаряне на темата за болестта и в сборниците с разкази на автори от т. нар. литературна периферия. В хода на изследователската работа са използвани и културологични, културноантропологични и психоаналитични ракурси.

Дисертационният труд се стреми да изпълни следните задачи, които си е поставил:

Осмислянето на войната като повод за изпадане в психопатологични състояния – съновидението (като болестен синдром), депресията, кинофобията, патологично сексуалното, раздвоението на личността, бълнуването и халюцинационните кризи.

Интерпретирането на болестта през призмата на пола и възрастта – остаряващият мъж и остаряващата жена-майка, слепотата – невиждащото човешко око, деформираното мъжко и женско тяло.

Разглеждането на болестта през топологията на селото и града, на срещашите се там боледуващи деца и жени, които вярват в природата и нейната изцелителна сила, но които не могат да се освободят от болестта – чумата, туберкулозата и болната си психика.

Осмислянето на болестта като аспект на всекидневния живот, в който се проявява болестта (видяна през недъгавото и изкуственото тяло, тифуса, дизентерията, туберкулозата, модата в пластичната хирургия, неврастенията, самоубийството, депресията, сексуалните болести). Понякога обаче се вижда, че болестта събужда хората от тяхното болно всекидневие.

Дисертационният труд няма претенцията за изчерпателност на темата за болестта и боледуващите тяло и душа, разгледани в разказите и повестите от началото на XX век до Втората световна война. Основна цел на изследването е да интерпретира темата през триединството – места, роли и употреби и да докаже актуалността и болезнеността на темата за боледуващия модерен човек в посочения времеви отрязък от българската литература и да предложи посоки за нейната интерпретация.

Първа глава

БОЛЕСТИ И МОДЕРНИ ВРЕМЕНА.

Понятия и литературноисторически контексти

Първа глава е основополагаща за по-нататъшното интерпретиране на темата. В нея е изведен *инструментариумът*, с който текстът работи. В тази глава болестта е анализирана в контекста на модерността, модернизма и модернизацията. Направен е опит за мислене на човека, общността, социума и света през темата за болестта и болестното.

В тази глава са разгледани две колкото противоположни и противоборстващи, толкова и свързани едно с друго понятия – *здраве* и *болест*, както и обвързаността им с понятията – тяло и душа. Направен е опит „*здравето*“ и „*болестта*“ да се представят чрез осмислянето им като понятиен конструкт в изследванията от различни автори, занимаващи се с темата. Целта е изграждането на рамка, която да зададе полетата, в които болестта като проблем да бъде интерпретирана – *местата, ролите и употребите на болестта* в художествените текстове на българската литература, през жанровете на *разказа* и *повестта* от началото на XX век докъм 40-те години.

Какво е здраве?

В речника на Световната здравна организация определението за здраве (от лат. *salus*) гласи: *здравето е „състояние на пълно физическо, умствено и социално благоденствие, а не непременно отсъствие на заболяване или слабост.“*³

Здравето е хомеостаза – състояние, при което всяко същество е в положение на безпроблемно функционализиране на организма. Но правилното функциониране на всеки организъм зависи от множество фактори, които често биват пренебрегвани от човешките същества. Подобно отношение се наблюдава и в художествената литература, където героите не правят нищо, за да оздравеят и по този начин още повече бива проблематизирана двойката *здраве – болест*. Така нерядко е представено и

³ Преамбюл към Устава на Световната здравна организация, приет от Международната конференция по въпросите на здравеопазването, Ню Йорк, 19-22 юни 1946 г.; подписан на 22 юли 1946 г. от представителите на 61 държави (Официален архив на Световната здравна организация, бр. 2, стр. 100) и влязъл в сила на 7 април 1948 г.

отношението на героите към физическото им и психическото здраве в българската литература в годините преди и след Първата световна война.

В „Загадката на здравето“ Ханс-Георг Гадамер казва, че здравето е „един вид благополучие“.⁴ В статията си „Здоровъи човека как целостного природно – социално – духовного същества“ Игор Ал. Беляев отбелязва, че здравето е състояние на пълно физическо, душевно и социално благополучие, а не толкова отсъствие на физически и болезнени дефекти.⁵ Според Ерих Фром душевното здраве на човека зависи от неговите хуманни способности: „Душевното здраве се характеризира със способността на човека да обича и да създава, с откъсването му от кръвосмесителните връзки на клана и земята, с чувство за идентичност, което се основава на опита на собствената му личност като субект и носител на собствените сили, с постигане на реалността вътре в нас и извън нас, тоест чрез развиването на обективността и разума.“⁶

Какво е болест?

Болестта е нарушаване на състоянието на хомеостаза и преминаване в състояние на *morbus* – от лат. болест, боледуване.

До средата на XVIII век е било прието да се вярва на т. нар. „хуморална патология“ – за това, че болестите се появяват в резултат на нарушението на баланса на четири сока от човешкото тяло – *кръвта, храчките, жълтата жлъчка* и *черната жлъчка*. По-късно обаче през 1761 г. Джовани Батиста Моргани⁷ доказва, че болестта е резултат от увреждането на вътрешните органи. Някои социолози определят болестта като девиация, нежелано състояние, което преформатира живота на болния. През 1800 г. Мари Франсоа Ксавие Биша прави откритие, като установява, че човешкото тяло има 21 различни тъкани, като само няколко от тях могат да бъдат „разболени“ от болестта.

В книгата си „Болестта като метафора. Спин и неговите метафори“ Сюзан Зонтаг говори за болестта и връзката ѝ с характера на човека. Тя казва, че: „През XIX век схващането, че болестта съответства на характера на пациента, както и че болестта е заслужено наказание за грешния, е изместено от възгледа, че тя изразява характера. Тя е плод на волята...

⁴ Гадамер, Ханс-Георг. Загадката на здравето. Изд. Нов български университет, София, 2014, с. 7-262.

⁵ Беляев, Ал. Игоръ. Здоровъи човека как целостного природно – социално – духовного същества, с. 87. Във: *ВЕСТНИК ОГУ №7 (168)/юль 2014*. Посочено на: http://vestnik.osu.ru/2014_7/15.pdf Посетено на: 04.12.2020 г.

⁶ Фром, Ерих. Душевно здравото общество. Изд. „Захарий Стоянов“, София, 2004, с. 82.

⁷ Джовани Батиста Моргани, италиански анатомист, считан за бащата на съвременната анатомична патология (1682-1771).

Оздравяването зависи от дрзката воля, възприемаща „диктаторска власт, за да удави бунтовните сили“ на организма.⁸

Болест и здраве на човека

„Оздравяването е създаването на нова нормативност. Здравото тяло е онова, което може да зададе нов телесен опит. Болестта е само преградата, която тялото трябва да прескочи, за да достигне отново до себе си като част от световния опит. В преодоляването на това препятствие тялото не е само физиологична даденост, а единство на усещане за себе си като част от един интертелесен опит. В този смисъл отношението към болестта определя и отношението към собственото болно тяло.“⁹ казва Веселина Славова в статията „Социалните метаморфози на телесността“.

В литературата, посветена на разглеждания въпрос, има много тълкувания и определения за здраве и болест, които анализират обвързаността на двете състояния от медицинска гледна точка. Мари Франсоа Ксавие Биша¹⁰ нарича *здравето* „мълчание на органите“, а *болестта* „техният бунт“.¹¹ Според него здравето се проявява като мълчалива даденост, която никой не забелязва, докато не се появи бунтът на органите, покосени от болестта, която преобръща всекидневието на човека, лишавайки го от здраве. Този бунт на органите е естествена реакция на организма срещу нашествието на болестта, която го разболява и разкъсва здравината на тялото. Бунтът на органите обаче често води до бунт на душата и бунтът на душата често води до бунт на органите. Метафората за *болестта като бунт* ще бъде и една от изходните позиции в този текст, която ще даде перспектива както към по-ранните, така и към по-късните модернистични текстове, за които бунтът се явява и основна за прочит на света.

Изследването се фокусира върху индивидуалните болести на хората, но нерядко се пита и дали те не отразяват „болестта“/„болестите“ на обществото. Дали боледуващият човек не е симптом за боледуващия колектив? Затова се налага използването като основен теоретичен труд книгата „Душевно здравото общество“ (1955) на психолога Ерих Фром, в която болестта се разглежда в по-широк, социален

⁸ Зонтаг, Сюзан. Болестта като метафора. Спин и неговите метафори. Изд. „Изток-Запад“, София, 2014, с. 51.

⁹ Славова, Веселина. Социалните метаморфози на телесността. В: *Електр. публикация-22.05.2013 „Литературен клуб“*. Посочено на: <http://www.litclub.com/library/fil/slavova/telesnostta.html> Посетено на: 24.07.2017 г.

¹⁰ Мари Франсоа Ксавие Биша, френски лекар и физиолог (1771-1802).

¹¹ Цитирано по Сюзан Зонтаг. В: *Болестта като метафора. Спин и неговите метафори*. Изд. „Изток-Запад“, София, 2014, с. 51-52.

контекст. Макар тази книга да излиза след Втората световна война, тя до голяма степен отразява и обобщава предизвикателствата, пред които се изправят хората и в първата половина на XX век. Първа глава от книгата на Фром е наречена „*Душевно здрави ли сме ние?*“¹² Немският психоаналитик си задава този въпрос, като го противопоставя на общоприетото схващане, че хората, живеещи на Запад през XX век, са „абсолютно душевно здрави“¹³. В подкрепа на своето твърдение, че населението на Западна Европа е душевно болно, а не душевно здраво Ерих Фром представя картина на живота, който обществото води – избиване на множество невинни хора чрез „систематична последователност, която наричаме „война““¹⁴. За да докаже твърдението си, ученият изследва т. нар. *патология на нормалността*, тоест патологията на съвременното западно общество, а не индивидуалната патология на всеки човек.

Друго важно изследване, на което се опира дисертационният труд, е книгата „*Болеста като метафора. Спин и неговите метафори*“ (1977) на Сюзан Зонтаг. Този труд също поставя въпроса за отношението на обществото към болните и опитите болестта да бъде подведена в различни метафорични конструкти/сюжети, за да се „вменява“ вина на болните, без те да бъдат подложени на необходимото физическо лечение. Обществото е това, което застава в позиция на бягащо от болния, възприемайки го като заразно болен, като прокажен – туберкулозата и рака са възприети като етикети, които показват, че всеки човек трябва да бяга от болните от тези болести субекти.

„Изговарянето“ на болестта в литературата на модернизма

В тази част от първа глава е обговорена темата за *болестта и модерността*, както и две важни за българската литература опозиции – *здравата традиция и болната модерност*.

Болестта е една от значимите теми на модернистичната литература. Това важи както за европейската литература, така и за българската. Твърдението е мотивирано с две изследвания на чуждестранни учени, на които дисертационният труд се опира – книгата „*Модернизъм и физическо разболяване*“ на Питър Фифийлд и статията „*Болестта и здравето като контекст на модерността: Макс Нордау като критик на модернизма на Fin-de-Siècle*“ на Ханс-Петер Зьодер.

¹² Фром, Ерих. Душевно здравото общество. Изд. „Захарий Стоянов“, София, 2004, с. 15.

¹³ Пак там, с. 15.

¹⁴ Пак там, с. 16.

В книгата си „Модернизъм и физическо заболяване“¹⁵ (2020) Питър Фифийлд разглежда модернизма и болестта като две свързани помежду си понятия. Той казва, че болестта е основно занимание на литературния модернизъм и че този период от литературата се концентрира върху вътрешните преживявания, търсейки критичен отговор чрез поставянето на болния субект на нивото на здравия.

В статията „Болестта и здравето като контекст на модерността...“¹⁶ (1991) Ханс-Петер Зьодер представя Макс Нордау като най-ранния критик на модернизма и разглежда книгата му „Дегенерация“ (1892/93). Ханс-Петер Зьодер казва, че се позовава на изследванията и теорията на Макс Нордау за своята книга, тъй като той използва медицински метафори и ги основава като широко използвани. За изследването тази статия не е важна със своя конкретен обект, колкото с мотивацията на обвързаността между модернизма и болестта и с посоките за интерпретация, които задава.

В българската култура от началото на XX век също се появяват текстове, които говорят за обвързването на модернистичното изкуство с темата за болестта. В статията си „Новото немско изкуство“ публикувана в кн. 1 на сп. „Златорог“ през 1924 г. Иван Перфанов говори за новото изкуство и настъпилата промяна в света и човека, които вече не са същите. Човекът сякаш се превръща в персонификация на болестта.

Аспекти на болестта в българската литература

Различни са посоките, през които *болното* и *здравото* се интерпретира в българската култура и литература от началото на XX век. И това предполага двете посоки на осмисляне на болестта в дисертационния труд – от една страна като морална категория, а от друга, като метафора.

Времето през турското робство се представя като болно време, което спира развитието на българската култура и литература според Константин Гълъбов. В статията си „Нашата култура и най-новата ни литература“ от 1927 г., която публикува във в. „Изток“ К. Гълъбов казва, че за да се развива българската литература като европейската, то тя трябва да се освободи от мюсюлманското и византийското наследство от миналото, което я „разболява“.

¹⁵ Fiffield, Peter. *Modernism and Physical Illness*. OXFORD University press, 2020, p. 3-315.

¹⁶ Soder, Hans-Peter. *Disease and Health as Contexts of Modernity: Max Nordau as a Critic of Fin-de-Siecle Modernism*. Cornell University, 1991, p. 1-16.

Усещането за боледуване обаче не може да бъде скрито в годините на войните и след това; то се радикализира. За появата на новия болен човек говори Людмил Стоянов в статията си „Пътят на махалото“ от 1933 г. Според него тъкмо войната е тази, която „разболява“ човека, защото променя цялостния му свят.

Болното общество и болните индивиди в българската литература

През първите четири десетилетия на новия век се издават множество сборници с разкази, повести и романи, а една от водещите теми е темата за болестта. Голяма част от белетристите насочват своите писателски умения по посока на изобразяване на болестта, на болния както физически, така и психически герой. Такива са автори от предвоенната българска литература като Г. П. Стаматов с една от най-значимите му творби „Малкият Содом“, Елин Пелин с неговите разкази из бита на селото като „Спасова могила“ и повестта „Гераците“, Йордан Йовков с разкази като „Русалска нощ“ и повестта „Жетварят“, както и писатели от следвоенната българска литература като Людмил Стоянов с неговия войнишки дневник „Холера“, Антон Страшимиров със знаменития му авангарден роман, посветен на септемврийските събития от 1923 г. – „Хоро“, един от новопътците – Ангел Каралийчев с разкази от сборник му „Ръж“, също посветен на септемврийското въстание, автори от втория ред като Димо Хаджилиев със сборника „Камъните говорят“ от 1929 г. и Ясен Валковски с неговия „Караул“ от 1927 г., диаболости като Георги Райчев със сборника му „Разкази“ от 1923 г. и повестта „Мъничък свят“, Владимир Полянов със своите сборници с разкази, посветени на болната човешка психика, както и авторите от 30-те години на ХХ век – Константин Константинов, Светослав Минков, Павел Вежинов и някои други писатели като Димитър Аджарски, Юлия Казаска, Антонина Кавръкова и Олга Димитрова. Не на последно място е и романът „Тъмни зори“ на Кирил Христов от 1920 г., който освен със своята скандална тематика – приет от критиката за първия порнографски роман в България, засяга и темата за болестта – болният мъж на Младена – Никола, болната баба Рада, която изражда братчето на Асен, болната от ревматизъм майка на Асен, болното дете на Младена – Славка. Това е роман, чийто сюжет е пропит от една болестна obsesivnost, която прозира в персонажите на Кирил-Христовите герои.

Човекът на този век е сякаш по-болен от човека на ХІХ век, който също е преминал през много войни, за да извоюва своята свобода. Героите в българската възрожденска литература също боледуват (например Мария от драмата „Иванку,

убиецът на Асеня“ на Васил Друмев, Гергана от „Изворът на белоногата“ на Петко Славейков, Стоенче от анонимния разказ „Халосан Стоенче“¹⁷ и др.), но в следосвобожденската литература темата за болестта става водеща. Една от причините за това обръщане на писателите след Освобождението към тази тема е фактът, че болестта често бива използвана като фигура, чрез която се отразяват различните форми на криза в обществото – пример за това е повестта „Гераците“ на Елин Пелин.

Дисертационният труд използва три художествени текста като своеобразни интерпретативни ключове за разгръщането на проблематиката за отношението между боледуващото общество и боледуващия индивид в следващите глави: повестта „Гераците“ (1911) на Елин Пелин, разказът „Събрание на невидимите“ (1929) на Петко Киров и повестта „Холера“ (1934) на Людмил Стоянов.

Селото, градът и светът

Конфликтът между селото и града преди и след войните става актуален и болестта е една от основните форми на тяхното разпознаване и разбиране. Болестта, проявяваща се в *селото* и в *града*, ги поставя в тясна връзка с *общността* и *обществото*. Връзките, които са характерни за общността, са активни и в селото – място, където отношенията между хората се градят на основата на доверието и общия всемир.

Патриархалната задруга и причисляването към някаква общност са условие за сигурност и подкрепа в топологията на българското село. Доосвобожденското (патриархално, традиционно) българско общество е сякаш идеализиран модел на една идилична картина, в която човекът от село е здрав и щастлив, рядко боледуващ и живеещ в колективен живот чрез рода и задругата.¹⁸ В пространството на селото човекът е част от общността и се чувства защитен.

По друг начин възприема болестта обществото в града. Там човекът е изпълнен с отчаяние, защото е изгубен, самотен. Градското пространство е място на отчуждението, индивидуалността на човека е болезнено оголена, но и претопена,

¹⁷ Виж статията на Владимир Игнатов. „От чувство към действие: репрезентации на отчуждеността (върху разказа „Халосан Стоенчев“ на възрожденеца С. Т...и)“ (под печат в сборник от провелата се през 2019 г. конференция във Факултета по славянски филологии „От слово към действие: разкази и репрезентации“).

¹⁸ Виж: Милена Кирова. Изобретяване на селото в българската литература. В: Българска литература *от Освобождението до Първата световна война*. Част 1. ИК „Колибри“, София, 2016, с. 287-300.

заличена, за да се осигури нужната на обществото дистанция, която да блокира близостта между хората.

Светът, погледнат през темата за болестта и болестното, довежда до въпроса за влиянието, което са оказали болестите върху него. Под властта на различните болести светът променя значително своя облик през XX век, тъй като броят на жертвите е огромен. В началото на века се появява болестта грип – испанската болест/инфлуенцата (1918), която взима много жертви – 10-20% от населението на земята. Един от основните фактори за разпространението на инфлуенцата се оказват пътешествията, които хората предприемат в световен мащаб. А избухването на Първата световна война, подпомага разпространението на болестта чрез придвижването на големи военни части, както и чрез появата на казарми в населените места. Нерядко се казва, че това е „болест на окопа“ – най-благоприятният военен топос за развитие и разпространение на болестта. Войната, въпреки и улесняваща разпространението на инфлуенцата по света, не е единственото условие за мащабността на заразата. Доказателство за това е фактът, че болестта бързо се разпространява и в страни, които са неутрални по отношение на Голямата война. Причината за появата на инфлуенцата в тези страни се оказва бедността и мизерията, лошите условия и ниската хигиена, в която живеят милиони хора по света, както и недоразвитото обществено здравеопазване в началото на XX век. Значителен връх, освен инфлуенцата, взимат и болести като туберкулозата и холерата, чумата, вариолата и жълтата треска, които също се разпространяват бързо благодарение на войните и се превръщат в епидемии, а после и в пандемии. Светът пречупен през призмата на темата за болестта е едно болно човешко пространство, което отразява себе си в литературата, за да успее да съхрани една малка част от своето битие върху страниците на книгите.

Втора глава

БОЛЕДУВАЩАТА ДУША

Психологически силуети в разказите и повестите на Георги Райчев

Обект на изследване във втора глава са разказите и повестите от 20-те години на XX век и най-вече творби от сборника „Разкази“ (1923) на Георги Райчев, в които писателят изобразява психично болни герои и героини от селото и града, които под

влияние на душевната болест „страдат“, „боледуват“ и „умират“. Причината за „разболяването“ и „умирането“ на Райчевите герои се оказва идентификационната тревога, в която те изпадат. Идентификационните колебания раждат болното съзнание на героите, които изпадат в кризисни състояния – изразяващи се във вегетирането им между сън и реалност, както и в посттравматичните им изблици.

Целта на тази глава е да бъде направен анализ на Райчевите разкази и повести чрез т. нар. „близък прочит“. С помощта на този методологически похват са разгледани различни гранични състояния, в които изпадат персонажите на Георги Райчев – депресивни състояния, различни фобии, съновидения, които издават нездрава психика. Разказите на Георги Райчев поставят персонажите на „пътя“ *между града и селото*, което в голяма степен води до тяхното „разболяване“ и „умиране“. Различните характеристики на художественото време и пространство, както и описанието на героите, изграждат представата за болестта, в която е потънал целият свят на Райчевите герои.

Трета глава

РАЗДВОЕНАТА ДУША

Болестта – „диагностициране“ в разказите на Владимир Полянов

Обект на изследване в трета глава е анализът на боледуваща/раздвоената душа на Владимир-Поляновите герои и героини от сборниците с разкази от 20-те години на ХХ век. Обитатели на града, персонажите боледуват, а раздвоението ги унищожава. Подобно на разказите на Георги Райчев, в които има идентичностни колебания, разболяващи и раздиращи душите на героите, така и в разказите на Вл. Полянов има герои, които се питат кои са. Но разликата е, че Поляновите герои и героини нерядко създават алтернативи, в които се потапят. Тези светове са разпознаваеми за разлика от Георги-Райчевите разкази и повести, в които героите витаят и вегетират между съня и реалността.

Целта на трета глава е анализът на боледуващата душа на Владимир-Поляновите герои и героини, които са позиционирани изцяло в *градското пространство* – столицата или в малкото провинциално градче. В тази глава е направен анализ на

психопатологичните състояния на персонажите – раздвоението на личността, животът между сън и реалност, халюцинационните пристъпи и сексуалните перверзии, изразяващи се например във фетишизъм към женските коси и тяхното скалпиране или обезглавяване на жени и поставяне на главите им в стъкленици със специален разтвор против разлагане на плътта. За разлика от Георги Райчев Владимир Полянов е много детайлен в описанието на болестта на героите. Акцентът в разказите е поставен и върху тялото, което нерядко е изобразено чрез неговата фрагментираност.

Четвърта глава

1923 Г. И БОЛЕСТИТЕ В ХОРАТА: ПОЛ И ВЪЗРАСТ

Четвърта глава разглежда боледуващите герои през темата за „пола“ и „възрастта“ – боледуващите млади и стари мъже и жени в сборниците с разкази на автори от т. нар. септемврийска литература от 20-те години на ХХ век. В тази глава са анализирани образите на остаряващия мъж и остаряващата жена, които под влияние на събитията от септември ‘23-та година „боледуват“, „остаряват“ и „умират“.

В тази глава е описана връзката между болестта, пола и възрастта в два раздела: *болестта и полът* и *болестта и възрастта* в текстовете на т. нар. септемврийци. От една страна, е маркирана връзката между пола и болестта – боледуващите мъже и жени, от друга, отношението между възрастта и болестта – боледуващите млади и стари герои, като ще се обърне внимание и на образите на боледуващите деца. Целта на тези съпоставки е да се изведат на преден план особеностите на връзката между болестта, пола и възрастта като смислопораждащ фактор в разказите, посветени на Септемврийските бунтове. Една от метафорите, през които е разгледано боледуването на героите от двата пола и от различните възрасти, е тази за сляпото око. Поставен е акцент върху връзката между *болестта* и *окото*, *проглеждането* и *видимото*. Окото е интерпретирано и като метафора за гледането в бъдещето, което се оказва проблематично за героите в годините на Септемврийските бунтове: слепците не виждат идното, но слепците, именно защото са такива, и могат да прозрат в идното.

В историческата обстановка след 1923 г. младите герои в българската литература често се оказват не по-малко болни от старите. Може да се каже, че тези текстове представят като причина за разболяването на персонажите травмата,

провокирана от историческото събитие, променило естествения ход на техния живот и представата им за общност. Мъжете са активната фигура в септемврийските разкази, която „носи на гърба си“ събитията. Социалната криза сякаш разболява мъжете, но отражението върху семействата разболява на свой ред и жените.

Интерпретирани са разкази от сборниците „Камъните говорят“ (1929) на Димитър Хаджилиев, „Караул“ (1927) на Ясен Валковски, „Ръж“ (1924) и „Имане“ (1927) на Ангел Каралийчев. Ще бъдат анализирани три основни състояния – „разболяване“, „остаряване“ и „умиране“, които бележат житейския път на всяко човешко същество. За дисертационния труд Димитър Хаджилиев и Ясен Валковски, които макар о автори, част от литературната периферия, са важни, защото главният герой в тези текстове е душевно и телесно болният човек. Тези разкази показват как историята за зверските убийства на невинни хора „отеква“ като болест в душите и телата на хората. Разпознаваме е авангардният характер на текстовете, който се разгръща както в тяхната наративна структура – фрагментаризираното повествование, накъсаната реч на героите, нарушаването на линейността на текста, така и в художествените образи на апокалиптично разрушаващия се свят и разпада на човешкото тяло. Нерядко се забелязва размиване на границата между субект и обект, изчезване на оразличителната линия между красивото и грозното, а материалното и духовното са напълно слети. Телата на героите са изобразени като деформирани фигури, а изказът е фрагментаризиран. Прозира бунтът, който е vyplъщение на авангардния изказ – хармонията не съществува за Аза, а тишината и спокойствието са заменени с дисхармоничност, заявена чрез крясък и изразяваща се в опит за откриване на нови ценности.¹⁹

Романът „Хоро“ (1926) на Антон Страшимиров не е централен и основополагащ текст за изследването (заради фокуса тук върху разказите и повестите), но е една от най-важните книги, които свидетелстват за литературното осмисляне на събитията през септември 1923 г. и поради това ще бъде споменаван нееднократно. В хода на изследването ще се правят паралели между него и разглежданите в главата други творби.

¹⁹ Виж: Владимир Янев. Възприемане и характер на българския литературен авангардизъм.

Александра Антонова. Български литературен авангард. В: *Чавдар Мутафов в търсене на художествения лик*.

Надежда Цочева. Авангардизмът в българското литературознание. В: *Чавдар Мутафов и българската култура между двете световни войни*.

Така наричаната *септемврийската литература*, която е белязана от събитията от Септември 1923 г., е значима и особена част от историята на междувоенната българска литература. Основни представители са *Асен Разцветников*, *Никола Фурнаджиев* и *Ангел Каралийчев*. Техните творби, поместени съответно в книгите „*Жертвени кладни*“ (1924), „*Пролетен вятър*“ (1925) и „*Ръж*“ (1924), са емблематични за духа и художествените интереси на българските поети и писатели от този период. Макар и те да са водещите имена в септемврийската литература, към тях принадлежат и *Гео Милев* – „*Септември*“ (1924), *Антон Страшимиров* – „*Хоро*“ (1926) и редица други.

Пета глава

МЕСТА НА БОЛЕСТТА

Градът и селото

Пета глава интерпретира пространствените проявления на болестта – мястото ѝ в селото и/или в града в разказите и повестите от началото на XX век до 30-те години на века – боледуващите деца и жени.

В тази глава е представено съществуването на болестта в *селото* и в *града*. Нерядко обаче болестта е разглеждана и през темата за пола и възрастта, върху които беше центрирана предходната глава.

Обект на анализ са боледуващите герои, които вярват, че природата или лекарите са лечители. Оказва се, че човекът от село е по-близо до природата и намира надежда в нея за своето излекуване от болестта, докато градският човек сякаш изпитва затруднение да се завърне към природата и да потърси лек²⁰ за болестите си. Затова и природата и нейните билки имат силата да лекуват болния селянин, а медицината и лекарствата – болния градски човек.

Тази глава започва с анализ на два разказа – „Спасова могила“ (1905) на Елин Пелин и „Русалска нощ“ (1912) на Йордан Йовков. Основните проблеми, които се разглеждат са грехът и спасението, надеждата и вярата в Бог, неверните болести и

²⁰ Тази проблематика може да се открие и в статията на Валери Стефанов върху произведенията на Иван Вазов „Болестта като билка и болка“.

лудостта, престъплението и наказанието, природата и лечебните ѝ свойства, чумата, войната, недъгавото тяло и любовта. В тези творби вярата в Бог и в природата се оказват лечебни за героите, които са болни. В помощ на интерпретацията на темата за болестта са приведени като примери и други Елин-Пелинови разкази, писани преди и в годините на Първата световна война – „Разкази“ том I (1904) и том II (1911), „Разкази“ (1917), както и повестите „Нечиста сила“ (1909) и „Гераците“ (1911). От по-късните Елин-Пелинови творби от междувоенния период ще бъдат разгледани повестта „Земя“ (1928) и разказите от сборника „Под манастирската лоза“ (1936). Обект на анализ ще бъдат и Йовковите разкази от сборниците „Вечери в Антимовския хан“ (1922-1928) и „Старопланински легенди“ (1927), както и разказите, посветени на войната и повестта „Жетварят“ (1920).

В хода на текста са добавени и примери от текстове на Константин Константинов, Дора Габе, Петко Киров, Петко Тодоров и Антон Страшимиров. В тях се обговарят темите за недъгавото тяло, войната, туберкулозата и бедността. Като показателен е представен разказът „Дом без слънце“ на Евгения Марс и нейни произведения, посветени на войната, както и немалка част от фейлетоните на Христо Смирненски; включени са „Инвалиди“ от цикъла „Грозни прози“ (1924) на Гео Милев, разказ на Никола Атанасов – „Неизвестната“ (1913) и разкази за войната на Георги П. Стаматов. На последно място, но не по значение, става дума и за още един белетристичен текст – „Неврастеник“ (1914) на Димитър Бабев.

Шеста глава

БОЛЕСТ И ВСЕКИДНЕВИЕ

„Градските“ болести в разказите от 30-те години на XX век

Шеста глава е посветена на болестта и всекидневието в сборниците с разкази от 30-те години на XX век. В тази глава са анализирани т. нар. „градски болести“, които променят живота на героите, като ги разтърсват и ги карат да се „събудят“ и да „оздравеят“ от делника.

Разгледана е рефлексията на болестта върху всекидневието и (съ)битийността на героите чрез нейното изображение като телесен недъг или осакатена душевност в два

раздела: *болестта и тялото* и *болестта и душата*. В тази глава е анализирана властта на болестта над живота. Нерядко в тази глава ще бъде поглеждано към разкази от края на 30-те и началото на 40-те години на XX век, които показват развитието тематични ядра в сходни контексти.

В сборниците с разкази от 30-те години на XX век се наблюдава наличието на особена връзка между болестта и всекидневието. Болестта се появява и нарушава монотонното всекидневие на героите, тя е (съ)битие, което руши делника и променя посоката на живота, т.е. на развитие на сюжетното действие.

Анализирани са разкази на писатели като Константин Константинов от сборниците „Трета класа“ (1936), „Ден по ден“ (1938) и „Седем часът заранта“ (1940), на Светослав Минков от сборниците „Къщата при последния фенер“ (1931) и „Дамата с рентгеновите очи“ (1934), на Чудомир от сборниците „Не съм от тях“ (1935), „Нашенци“ (1936), „Аламинут“ (1938) и „Кой както я нареди“ (1940), на Емилиян Станев от сборника „Примамливи блясъци“ (1938)), както и на Павел Вежинов от сборника „Улица без паваж“ (1938) и др.

Към изследването са приобщени и текстове на недотам познати автори като Юлия Казаска – сб. „Целувката на живота и смъртта“ (1933), Димитър Аджарски – сб. „Зад кулисите“ (1937), Олга Димитрова – сб. „Нейният първи грях“ (1938) и Антонина Кавръкова – сб. „Силуети“ (1940).

Болестта е трайно присъстващ мотив в художествените текстове от 30-те години на XX век. В десетилетието от 1930 до 1940 г. болестта е налице в разказите, посветени на всекидневието и внезапно случващите се събития както в произведенията на каноничните, така и в текстове на автори, останали извън канона. 30-те години са време, в което част от писателите вплитат в своите творби болестта като елемент от всекидневието, като нещо, което естествено преобръща ежедневието на героите и след като тя отmine, животът се опитва да продължи по старому, влизайки в коловозите на повторителността.

Героите в разказите от 30-те г. изпълват всекидневието с едни и същи, повтарящи се действия. Всекидневието е част от битието на човека, то е сякаш подразбираща се наличност, която се характеризира с монотонност. В него обаче се появява болестта, която е събитие, нарушаващо естествения и повтарящ се ритъм на

живота. Болестта е сякаш съшита към съдържанието на текстовете и към житейските съдби на героите – дори сякаш не ги обезпокоява, а точно обратното – „разведрява“ и променя тяхното всекидневие. Във „Възходът на слънчогледите. Българската литература от 20-те и 30-те години на XX век: опити с времето“ Надежда Стоянова отбелязва, че героят е изваден от монотонността на делничното и сблъскан с „единичното и неочакваното – със събитието.“²¹ В случая това събитие е болестта, която изважда човека го от обичайното, след което той се стреми да се завърне във всекидневния формат на живота си. Надежда Стоянова допълва, казвайки че „[б]олестта напомня на човека несъвършенството на неговата природа, но и увеличава нуждата от неговото оставане в света...“²²

Всекидневието има различни проявления, които са окачествени с рутинен характер – *работа, живот* и др. В сборниците с разкази от 30-те г. на XX век героите и героините биват изобразени чрез всекидневието, в което живеят. Нерядко то е представяно като тегоба, която разболява персонажите, потапяйки ги в рутината на нищо неслучващото се. А събитийността е сякаш начин за излизане от монотонността и еднообразието на делника. Персонажите в разказите от 30-те г. боледуват, защото всекидневието, в което протича тяхното фикционално „битие“ е ежедневие изпълнено с бедност, нищета, безработица и мизерия. За тях болестта е събитие, което изменя монотонно протичащото им всекидневие. Делникът на боледуващия герой/героиня се превръща в още по-голяма тежест, защото освен бедността и безработицата, персонажите биват „сполетени“ и от болестта. Обществото обаче сякаш не забелязва болката на боледуващите от крайните квартали, на бедните и безработни обитатели на „улицата без паваж“. Нерядко то е безразлично към болката и всекидневието на тези жители, които макар и живеещи в периферията на града, биват наричани граждани.

Заклучение

Заклучението обобщава в резюмиран вид проявления на темата за болестта в художествените светове в разказите и повестите от началото на XX век до Втората световна война.

²¹ Стоянова, Надежда. Събитие и всекидневие. Четвърта глава. Във: *Възходът на слънчогледите. Българската литература от 20-те и 30-те години на XX век: опити с времето*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2015, с. 106.

²² Стоянова, Надежда. Делникът: нищета и изкуство. Четвърта глава, цит. съч., с. 136.

Дисертационният труд прави опит да докаже, че болестта е една от интересните и важни теми във фикционалното битие на героите в българската литература от началото на XX век до 40-те години на века. Целта, която изследването си постави, е да проучи болестта като трайно присъстваща и интригуваща тема в художествените текстове на българските писатели и писателки.

В първа глава бяха разгледани понятията *здраве* и *болест* и обвързаността им с други две понятия – *тяло* и *душа на човека*. Целта на тази глава беше да зададе рамка, през която да бъде разгледана и интерпретирана болестта през три отправни точки – *местата*, *ролите* и *употребите на болестното* в художествените текстове на българската литература от началото на XX век докъм 40-те години на века. При разглеждането на болестта и здравето като понятийни конструкти, бяха използвани теоретични, социологически и медицински изследвания на автори като Ерих Фром, Сюзан Зонтаг, Питър Фифийлд, Ханс-Петер Зюдер, Ханс Георг Гадамер, Игор Ал. Беляев и др. Разгледани бяха и аспектите на болестта в българската литература в статии на автори като Павел Спасов, Константин Гълъбов, Людмил Стоянов и др. Целта на тази глава беше да постави основните посоки, в които болестта да бъде интерпретирана – тялото и душата на човека, пола и възрастта, селото и града, и то с оглед на модерните и модернистични идеи на времето.

Във втора глава вниманието беше насочено по-конкретно към разказите и повестите на Георги Райчев от сборника „Разкази“ (1923), които бяха разгледани чрез т. нар. „близък прочит“. Целта на тази глава беше да бъдат анализирани и систематизирани множество различни гранични състояния, в които изпадат героите и героините на Райчев под влияние на болестта. Основният извод, до който се стигна е, че светът в Райчевите разкази е свят на болни персонажи, населяващи селото и града, които относително често приемат смъртта за единствен изход. Героите не могат да се справят с травмите си, което често води до идентификационни кризи, до заличаване на границата между съня и „реалността“.

Трета глава беше посветена на разказите на Владимир Полянов от 20-те години на XX век от сборника „Смърт“ (1922), както и текстове от други сборници на писателя от този период. Интересът на изследването в тази глава беше насочен към раздвоената душа на героите от града, видяна през своеобразния „диагностичен“ литературен прочит на автора. Основният извод, до който доведе анализът на темата в разказите на

Владимир Полянов, беше, че душите на героите и героините страдат най-често поради загубата на идентификационните си опори, което води до разнообразни психологически кризи.

Подобно на разказите на Райчев и Полянов се оказа, че има много болни персонажи и в т. нар. *септемврийска литература*, която е населена с боледуващи герои. В четвърта глава бяха разгледани най-вече разказите на двама второстепенни автори – Димитър Хаджилиев и Ясен Валковски. Макар да не са част от литературата на канона сборниците им – „Камъните говорят“ (1929) и „Караул“ (1927) – са показателни с подхода към драматичните събития от 1923 г. В ползрението на интерпретацията са включени още разказите на Ангел Каралийчев от сборниците „Ръж“ (1924) и „Имане“ (1927). Споменати са и „Инвалиди“ на Гео Милев и „Хоро“ (1926) на Антон Страшимиров.

Вниманието на изследването в тази глава беше съсредоточено върху половите и възрастовите измерение на болестта и боледуването. Целта беше да се представи връзката между болестта, пола и възрастта като трайно присъстващи фактори в разказите, посветени на Септемврийските бунтове. Стигна се до заключението, че болестите на мъжете често са свързани с кризата в по-големия колектив (обществото), а болестите на жените – с проблемите в по-малкия колектив (семейството). „Септемврийската литература“ показва, че болестите не спхождат само възрастните персонажи, а във време на социални разломи младите също се оказват пряко засегнати. Разгледаните текстове показаха многоаспектните прояви на интерпретации на темата в българската литература, посветена на събитията от 1923 г.

Моделът на структуриране на дисертационния труд не е приоритетно хронологически, ето защо въпросът за болестта в българската белетристика от началото на века беше най-вече обект на анализ в първата част на петата глава. През проблема за боледуващите хора в селото бяха разгледани произведения на Елин Пелин, Йордан Йовков, Петко Тодоров, Антон Страшимиров и др. Във втората част на главата насочихме вниманието си към темата за града и в обект на изследване се превърнаха произведения на Георги П. Стаматов, Христо Смирненски, Евгения Марс, Константин Константинов, както и творби на забравени писатели като Димитър Бабев и Никола Атанасов. Целта на тази глава беше осмислянето на болния герой от село, който вярва в природата и нейните лечебни сили, а от друга, представянето на болния герой от града,

който се уповава главно на медицината и лекарствата, за да се излекува, търсейки помощ от лекарите и болничните градски заведения. Изводът, до който се стигна е, че болестта кара героите да „страдат“, „оздравяват“, макар и недъгави и/или да „умират“, но пространствата на града и селото предполагат различни модуси на преживяване на болестта и нейното осъзнаване, както и да търсят различни лекове за своето спасение.

Към други аспекти на „градските“ болести се насочихме в последната шеста глава, посветена на разкази на канонични и маргинални писатели и писателки от 30-те години на XX век: сред първите Константин Константинов, Светослав Минков, Чудомир, Емилиян Станев, Павел Вежинов, Димитър Шишманов и Фани Попова-Мутафова, а сред вторите писатели и писателки като Димитър Аджарски, Юлия Казаска, Олга Р. Димитрова и Антонина Кавръкова.

Основният проблем, през който тези текстове бяха разгледани, беше свързан с всекидневието. Обикновеността на всекидневието на героите е изтъкана от едни и същи, повтарящи се действия. В него обаче се появява болестта, която е събитие, нарушаващо естествения и повтарящ се ритъм на живота. Изводът, до който се стигна след анализа на разказите от 30-те години, е, че болестта е сякаш ядро на съдържанието на текстовете и дори не обезпокоява героите, а точно обратното – „разведрява“ и променя тяхното всекидневие. Според Надежда Стоянова героят е изваден от монотонността на делничното и сблъскан с „единичното и неочакваното – със събитието.“²³ В случая това събитие е болестта, която променя субекта, изважда го от обичайното му състояние и след това отново го връща във фикционалното всекидневие на събитийността. „Болестта напомня на човека несъвършенството на неговата природа, но и увеличава нуждата от неговото оставане в света...“²⁴ казва Н. Стоянова във „Възходът на слънчогледите...“ По този начин болестта и всекидневието биват разгледани в настоящия дисертационен труд през призмата на тялото и душата, разбирани като специфични места на болестното.

Дисертационният труд има две приложения:

Първото приложение е Речник на болестта, чиято основна задача е да систематизира както разказите и повестите, така и романите от началото на XX век до

²³ Стоянова, Надежда. Събитие и всекидневие. Четвърта глава. Във: *Възходът на слънчогледите. Българската литература от 20-те и 30-те години на XX век: опити с времето*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2015, с. 106.

²⁴ Стоянова, Надежда. Делникът: нищета и изкуство, цит. съч., с. 136.

50-те години на века според телесното и душевното боледуване на героите и да класифицира по 1) *пространствата, които боледуващите обитават/пространствата, които болестта „обитава“ в тях, съответно: град/село, тяло/душа;* 2) *възрастовата определеност на боледуващите герои – млад/стар герой;* 3) *тяхната полова принадлежност – мъж/жена.*

Второто приложение е Антология, която включва в себе си общо 19 разказа и повести на известни писатели като Елин Пелин, Йордан Йовков, Георги Райчев, Владимир Полянов, Светослав Минков, Гео Милев, Константин Константинов и Чудомир, така и на недотам известни и маргинални автори като Петко Киров, Димитър Бабеv, Ясен Валковски и Димитър Хаджилиев.

Настоящото изследване няма претенцията за изчерпателност на темата за болестта и боледуващите тяло и душа, разгледани в разказите и повестите от началото на ХХ век до Втората световна война. Основна цел на дисертационния труд е да интерпретира темата през триединството – места, роли и употреби и да докаже актуалността и болезнеността на темата за боледуващия модерен човек в посочения времеви отрязък от българската литература и да предложи посоки за нейната интерпретация.

Цитирана в автореферата литература:

Антонова, Александра. Български литературен авангард. В: *Чавдар Мутафов в търсене на художествения лик.* Изд. „Карина-Мариана Тодорова“, София, 2011, с. 5-40.

Беляев, Ал. Игоръ. Здравьи човека как целостного природно – социално – духовного существа, с. 87. Във: *ВЕСТНИК ОГУ №7 (168)/юль`2014.* Посочено на: http://vestnik.osu.ru/2014_7/15.pdf Посетено на: 04.12.2020 г.

Гадамер, Ханс-Георг. Загадката на здравето. Изд. Нов български университет, София, 2014, с. 7-262.

Джовани Батиста Моргани, италиански анатомист, считан за бащата на съвременната анатомична патология (1682-1771).

Зонтаг, Сюзан. Болестта като метафора. Спин и неговите метафори. Изд. „Изток-Запад“, София, 2014, с. 51.

Игнатов, Владимир. „От чувство към действие: репрезентации на отчуждеността (върху разказа „Халосан Стоенчев“ на възрожденеца С. Т...и)“ (под печат в сборник от провелата се през 2019 г. конференция във Факултета по славянски филологии „От слово към действие: разкази и репрезентации“).

Ичевска, Татяна. Медицината в българската литература. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2019, с. 7.

Кирова, Милена. Изобретяване на селото в българската литература. В: Българска литература *от Освобождението до Първата световна война*. Част 1. ИК „Колибри“, София, 2016, с. 287-300.

Мари Франсоа Ксавие Биша, френски лекар и физиолог (1771-1802).

Преамбюл към Устава на Световната здравна организация, приет от Международната конференция по въпросите на здравеопазването, Ню Йорк, 19-22 юни 1946 г.; подписан на 22 юли 1946 г. от представителите на 61 държави (Официален архив на Световната здравна организация, бр. 2, стр. 100) и влязъл в сила на 7 април 1948 г.

Славова, Веселина. Социалните метаморфози на телесността. В: *Електр. Публикация - 22.05.2013* „Литературен клуб“. Посочено на: <http://www.litclub.com/library/fil/slavova/telesnostta.html> Посетено на: 11.04.2021 г.

Стефанов, Валери. „Болестта като билка и болка“. В: Творбата – място в света. Изд. „Диоген“, София, 2004, с. 108-119.

Стоянова, Надежда. Събитие и всекидневие. Четвърта глава. Във: *Възходът на слънчогледите. Българската литература от 20-те и 30-те години на XX век: опити с времето*. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2015, с. 106.

Фром, Ерих. Душевно здравото общество. Изд. „Захарий Стоянов“, София, 2004, с. 82.

Цочева, Надежда. Авангардизмът в българското литературознание. В: *Чавдар Мутафов и българската култура между двете световни войни*. Изд. „Изток-Запад“, София, 2007, с. 25-40.

Янев, Владимир. Възприемане и характер на българския литературен авангардизъм. В: Електронно списание *LiterNet*, 26.03.2006 Посочено: http://litenet.bg/publish13/v_ianev/vyzpriemane.htm Посетено на: 11.12.2020 г.

Fifield, Peter. *Modernism and Physical Illness* OXFORD University press, 2020, p. 3-315.

Soder, Hans-Peter. *Disease and Health as Contexts of Modernity: Max Nordau as a Critic of Fin-de-Siecle Modernism*. Cornell University, 1991, p. 1-16.

Публикации по дисертационния труд:

1. Колева, Кристина. *Привидност и измама в портретния образ на жената е разказа „Малвина“ на Светослав Минков*. В: сб. „Словото – идеи, идеали, утопии. Сборник с доклади от Деветнадесетата научна конференция за студенти и докторанти“. УИ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2018, стр. 282-291.
2. Колева, Кристина. *Вярата в болестта като природа и в природата като изцелител на болестта в разказа „Русалска нощ“ на Йордан Йовков*. Приет за печат.
3. Колева, Кристина. *Изцеление от болестта чрез издигане на духовното над телесното в съня и смъртта в разказа „Спасова могила“ на Елин Пелин*. Приет за публикация в електронно издание „Литературна история“ на Института за литература.
4. Колева, Кристина. *Раздвоението на личността: между бягството от действителността и капана на лудостта в „Ерих Райтерер“ и „Черният дом“ на Владимир Полянов*. В: Библиотека, Български модернизъм. Посочено на: <https://philol-forum.uni-sofia.bg/razdvoenie-lichnost-vladimir-polianov/>
5. Колева, Кристина. *Мода и болест: модата като болест и болестта като резултат от модата в няколко разказа на Димитър Аджарски и Светослав Минков от 30-те години на XX век*. В: сб. „Литературната периферия: памет и употреби. Сборник с доклади от международна научна конференция, проведена в СУ „Св. Климент Охридски“, 4-5 ноември 2019 г. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2020, стр. 150-157.

Приноси на дисертационния труд:

1. В дисертационния труд за пръв път се изследва темата за болестта в полето на кратките белетристични форми в първата третина на XX век.
2. Темата за болестта е анализирана през триединството „места“, „роли“ и „употреби“: през топологичната проявеност на болестта от гледна точка на пространственото разположение на героите – селото и градът, както и „медицинските топоси“ на проявление на болестта – тялото и душата; през начина, по който болестта функционира (е герой) в даден относително малък литературен терен; през сюжетните и тематични рамкирания на болестта през опозициите тяло-душа, пол-възраст, град-село в художествените текстове. Отношенията между местата, ролите и употребите са мислени и описвани в тяхната вътрешна динамика и гъвкавост на територията на кратките белетристични форми.
3. Анализът на темата за болното тяло и болната душа в разказите и повестите на неканонични писатели и писателки като Димитър Хаджилиев, Ясен Валковски, Димитър Аджарски, Олга Р. Димитрова, Юлия Казаска, Антонина Кавръкова, Петко Киров, Димитър Бабев и Никола Атанасов отвежда до извода, че тази тематика е силно застъпена в творбите от т. нар. „литературна периферия“ и то с особености и нюанси, които са симптоматични за особеностите на българската литература от първата третина на XX век.
4. Болестта е осмислена не само като индивидуален срив, но е вписана в историческите турсове като войните и септемврийските събития от 1923 г.
5. Темата за болестта е осмислена и в друг хоризонт – на всекидневието – в опит да се очертаят преобръщанията в човешката съдба.
6. Обособяването на тематичния кръг, посветен на болестта и модата е друга важна точка в осъществяването на изследователския проект.
7. Обхванати са поетологичните аспекти, функционално ангажирани с героя-болест.
8. За първи път се осъществява изработване на Речник, който включва 54 автори и организира примери от началото на XX век до 50-те години на века в разкази, повести, новели, фейлетони и романи.

9. Антологията съдържа 19 разказа и повести за болното тяло и болната душа, разделени в две части: Тревожните души и Страдащите тела – Приложение №2. В нея са включени и автори като Петко Киров, Ясен Валковски, Димитър Хаджилиев и Димитър Аджарски.